

Fasora, Lukáš

František Josef Trávníček

In: Fasora, Lukáš; Čermin, Jan; Čerminová, Jana; Hanuš, Jiří; Málíková, Michaela. *Sto tváří, sto příběhů : vybrané osobnosti v dějinách Filozofické fakulty Masarykovy univerzity*. Vydání první Masarykova univerzita, 2020, pp. 103-105

ISBN 978-80-210-9382-9; ISBN 978-80-210-9605-9 (online ; pdf)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/143081>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

František Josef Trávníček

Národnost: česká

Datum narození: 18. srpna 1888

Místo narození: Spešov (okres Blansko)

Datum úmrtí: 6. června 1961

Místo úmrtí: Brno

Sociální zařazení: Jeho otcem byl František Trávníček, půlláník ve Spešově; matka Anna, rozená Fikejsová, byla dcerou familianta (tj. dědičného nájemce vrchnostenské půdy) ve Svinošicích. S manželkou Františkou, rozenou Novákovou, měli dvě děti.

Akademické působení

Život Františka Trávníčka lze rozdělit do dvou etap. V první z nich postupně stoupal po žebříčku vědeckého renomé, nezanedbával přitom politické souvislosti své práce, ale přesto zůstal v první řadě vědcem. Ve druhé části života, přibližně po roce 1945, se Trávníčkova kariéra stala výsostně politickou a také tady dokázal vyšplhat do vysokých pozic: mnozí jej označovali za spolutvůrce kulturní a vědecké politiky Československa konce 40. a 50. let, nezřídka byl vnímán (po Zdeňku Nejedlém) jako druhý nejvlivnější muž československé kultury éry stalinismu.

Po smrti matky v roce 1895 Trávníček vyrůstal u prarodičů ve Svinošicích. Ač nepocházel ze zámožných poměrů, rodina jej přesto dokázala vyslat na gymnaziální studia do Brna a potom na studia slavistiky a srovnávací jazykovědy na pražskou filozofickou fakultu, kde promoval v roce 1911. Poté nastoupil jako středoškolský profesor v Praze, ale zůstal vědecky činný a udržoval kontakt s důležitými osobnostmi pražské bohemistiky a slavistiky. V roce 1915 byl povolán do armády, kde se brzy dostal do ruského zajetí. Vstoupil do formujících se československých legií na Rusi a dosáhl hodnosti štábního kapitána – podílel se na vydávání legionářského časopisu *Československé listy*, kde kromě jiného podporoval boj proti bolševismu. Legionářská minulost se stala až do 30. let manifestovanou součástí jeho veřejného vystupování: s několika bývalými legionáři si okázale tykal a nechával se oslovovat „*bratře Františku*“. Během pobytu v Rusku ovládl na vysoké úrovni ruský jazyk a setkal se také s několika představiteli ruské slavistiky. Zvláště jej ovlivnil odborník na historickou dialektologii Alexej Alexandrovič Šachmatov.

V Praze se roku 1920 habilitoval, v roce 1921 nastoupil na post profesora dialektologie na nově zřízené Masarykově univerzitě. Jeho práce na univerzitě měla markantní politický podtext, neboť Trávníček se ze své pozice vyslovoval k otázkám vztahu mezi češtinou a slovenštinou, tedy k politicky citlivé otázce jednoty československého jazyka a dvou podobách jeho spisovného znění. V meziválečném období byl považován za jednoho z nejvýznamnějších českých intelektuálů tehdejšího Brna; známá byla jeho vysoká, kostnatá postava v zeleném hubertusu. Mezi studenty se vyprávělo o jeho pravidelných nedělních výletech do restaurace U Votrubů v Ochozi u Brna, které jej ani po letech nepřestávaly bavit, neboť „*tři sta cest vede z Brna do Ochoze*“.

V očích veřejnosti patřil Trávníček k nejviditelnějším českým humanitním vědcům meziválečného období. Napsal objemné syntetické práce o českém jazyce v celém rozpětí jeho historického vývoje od češtiny staré až po jazyk současný; zabýval se tématy od fonetiky přes gramatickou stavbu až k lexikologii a lexikografii. Mnoho pozornosti věnoval otázkám jazykové správnosti a kultury, problémům vyučování mateřštině, otázkám pravopisu, české stylistice. Mimořádnou popularitu si získala jím vedená rubrika *Jazykové zákampí v Lidových novinách* během okupace, v níž se vyjadřoval k správnému užívání češtiny. Získal si u veřejnosti pověst nejvyšší autority v této oblasti, jeho péče o češtinu měla na čtenáře během války posilující vliv. Z pohledu vývoje bohemistiky si trvalý význam uchovaly jeho postřehy v oblasti synchronní syntaxe, v nichž navazoval na podnětné koncepce Josefa Zubatého, svého učitele z pražské FF UK. V letech 1932–1933 byl děkanem FF MU.

Veřejné působení

Rozklad meziválečného Československa, okupace a válka přiměly Františka Trávníčka k zásadnímu přehodnocení světonázoru. V roce 1945 vstoupil do KSČ, v letech 1948–1960 byl poslancem. Již v období třetí republiky propagoval myšlenku spolupráce se slovanskými zeměmi a zvláště Sovětským svazem. Trávníček se stal jedním z nejvýznamnějších představitelů komunistického režimu na Masarykově univerzitě. V letech 1946–1948 zastával funkci děkana brněnské pedagogické fakulty, v letech 1948–1959 pak úřad rektora Masarykovy univerzity. Vedle toho byl jedním z hlavních budovatelů Československé akademie věd, která vyrostla jako hlavní výzkumně orientovaná instituce a zastínila tím podfinancované československé univerzity. Trávníček zásadním způsobem přispěl k proměně univerzity podle sovětských, resp. stalinských vzorů, včetně rozsáhlých personálních čistek a rušení ideologicky nepohodlných oborů. Stal se jedním z hlavních kritiků meziválečné tradice univerzitní kultury jako kultury tzv. buržoazní; dehonestoval meziválečnou tradici názorové tolerance a propojení výzkumu a výuky a zdůrazňoval elitářský a třídní ráz tehdejšího vzdělávání.

Trávníček se jako špičkový bohemista po roce 1945 zřekl prakticky všech svých klíčových odborných a politických stanovisek z meziválečného období a velmi se snažil prokázat svoji erudici v aplikaci marxisticko-leninských hledisek v jazykovědě. Nepřesvědčivost pokusů v tomto směru vedla Trávníčka k prosazování vlastních názorů mocenskými cestami. Studentům utkvěla jeho až fanatická adorace J. V. Stalina jako jazykovědce, vynucovaná u studentů politickými cestami a typickým vysokým a afektovaným hlasem. Trávníčkovo poválečné dílo je dnes z hlediska vědecké hodnoty považováno za nicotné. V rámci oboru je Trávníček vnímán jako člověk, který dokázal svou autoritou zaštitit některé režimu nepohodlné osobnosti; i ve vyšším věku dokázal u kolegů vycítit vědecký talent, ocenit poctivou práci a povznést se nad politická hlediska.

Evaluace

František Trávníček je reprezentantem akademické generace, která se v důsledku fundamentálních politických otřesů hodnotové dezorientace přimkla ke komunistickému politickému projektu v jeho stalinské podobě a podílela se na závažné devastaci československého vysokého školství i Masarykovy univerzity.

Ohlasy

Trávníčkovy ideologicky podmíněné názory, zvláště z posledních let života, nezneškodily jeho filologické dílo, založené na důkladné analýze bohatého materiálu, jež zůstává trvalým zdrojem poučení o češtině a jejím vývoji. \ [hodnocení v Lexikonu české literatury](#)

Výběr z díla

Studie o českém vidu slovesném (1923)
Moravská nářečí (1926)
Neslovesné věty v češtině I–II (1930–1931)
Úvod do české fonetiky (1932)
Slovník jazyka českého I–II (1937–1952, spolu s P. Vášou)
Mluvnice spisovné češtiny I–II (1948, 1949)
Historická mluvnice česká 3: Skladba (1956)
Jazykové zákampí. Výbor statí o naší mateřštině (1961)

Prameny a literatura

ČERNÝ, Jiří – HOLEŠ, Jan. *Kdo je kdo v dějinách české lingvistiky*. Praha: Libri, 2008, s. 647–650.
JERÁBEK, Dušan. *Brno – kulturní město předválečné a válečné*. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 74–75.
MERHAUT, Luboš a kol. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. 4/I. S–T*. Praha: Academia, 2008, s. 994–997.
VEČERKA, Radoslav. Trávníček, František. In *Československé práce o jazyce, dějinách a kultuře slovanských národů od r. 1760. Biograficko-bibliografický slovník*. Milan Kudělka – Zdeněk Šimeček (eds.). Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972, str. 476–479.
VEČERKA, Radoslav. *Slovník českých jazykovědců v oboru bohemistiky a slavistiky*. Brno: Masarykova univerzita, 2013, s. 287–288.